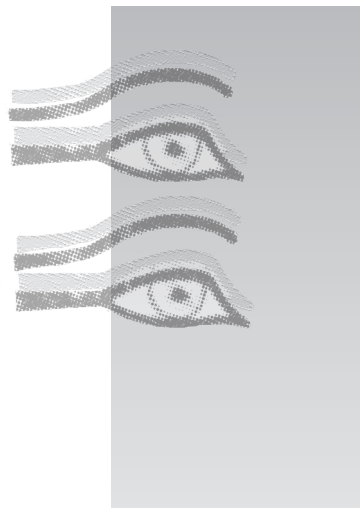

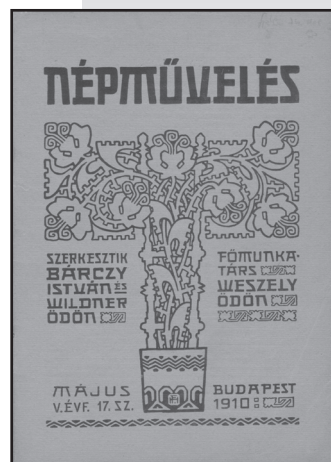
*Elődeink
üzenik ...*

A Népművelés c. folyóirat (1906–1918) a modern közkönyvtárakért

3. rész: 1912–1918

SONNEVEND Péter

Mamának

Bevezetés

1912-ben a folyóirat címet és kiadót változtatott. Főcíme a következő három évben *Új Élet* lett, s a kötetjelzés alatt zárójelben szerepel a régi név, majd ezt követi a *folytatódó* évfolyamszámozás (jelen esetben az 1912-es év VII. évfolyamként). Szerkesztőként változatlanul *Bárczy István* és *Wildner Ödön* szerepel 1912-ben, majd 1913-ban párosuk kiegészül az alapító *Weszely Ödönnel*, a segédszerkesztő pedig továbbra is *Ozorai Frigyes*.

A kiadást ettől kezdve a *Rózsavölgyi és Társa*

cég végezte. A belső címlapra új embléma került. A lap ekkor is kéthetente látott napvilágot. Az egész 1912-es évfolyam három négyhavi kötetre osztozik, minden kötet (8–8 szám) közel 600 oldal terjedelmű. Így ez a folyóirat életében az egyik legterjedelmesebb évfolyam.

A két szerkesztő által jegyzett, *Új élet* című előszó fejtegeti a folytatás és változtatás egymást erősítő szándékait. „Az *Új Élet* [...] nem új és gyökértelen kísérlet. Szervesen fejlődött ki a *Népművelésből*, amelyet 1906-ban alapítottunk azzal a programmal, hogy a nép művelésével foglalkozó, semmiféle mellékcélt nem szol-

gáló, senkinek nem hízelgő, de egyszersmind személyében senkit nem támadó, komoly, tudományos és különösebben reformpedagógiai irányú folyóiratot adjon. [...] E munkája közben a lap munkásságának mezeje egyre bővült, ahogy egyre növekedett intézői szemében a cél: a legmagasabb értelemben vett, tehát nemcsak egyes osztályokra szorítkozó, vagy csupán a szakkörök, a céhbeliek érdeklődésére számító népművelés. Egyesíteni kell a magyar közönség legszélesebb rétegeiben a tudásra, művelődésre törekvőket komoly, közös, összefogó munkára, rá kell vezetni a maguk művelésére; szervezett kultúrmunkát folytatni a tudomány és gyakorlati tevékenység, az iskolán belül és azon kívül haladó népművelés, az irodalom, művészet, nemes szórakozás és szociális cselekedetek jegyében – ezt a programot vallotta a Népművelés és ezt vallja folytatása, az Új Élet is. E program szolgáltatában a Népművelés [...] az utóbbi években már csaknem egészen általános érdekű folyóirattá fejlődött. Munkatársainak táborába is, a régi, kipróbált szakőrök mellé, egyre nagyobb számban szegődtek a közélet s a gyakorlati élet férfiai, a szépirodalom, hírlapírás munkásai, művészek, megannyian a magyar kultúra, a magyar nemzet kármáni 'pallérozódása' jövőjében bizakodók. [...] Még nagyobb, egyre nagyobb közönséghez kell szólni. Ennek a nagyobb publicitásnak, elterjedésnek némi akadályja volt a Népművelés kissé szakszerű, pedagógiai címe. Intézői ezért elhatározták, hogy az új évtől kezdve, amidőn alakban, köntösben is megújodik: Új Élet címmel jelentetik meg lapjukat. Ez a név jobban megjelöli a célt, hogy általános érdekű revü keretében folytatjuk a kiterjesztett munkát. Emellett azonban átmenetileg alcímül megtartjuk a Népművelés nevet, hogy kidomborítsuk régi folyóiratunknak az újjal való ideális és reális kapcsolatát. [...] Közleményeink gerince [...] természetesen ezentúl is a kultúra és kultúrpolitika lesz. A nevelés tudománya, és gyakorlata, a gyermektanulmány, a gyermekvédelem, a testi nevelés, technikai és művészeti képzés nagy kérdései homlokterben maradnak, amellett, hogy egyéb közleményeink az általános műveltséget

szolgálják új, tápláló anyaggal. [...] Szeretnénk elősegíteni különösen ama tudományok népszerűsítését, amelyek felé napjainkban a közérdeklődés, a széles néprétegek csodálatos szomjúsága fordul: a természettudományok, a technika, a művelődéstörténet, a társadalomtudományok tartoznak ide elsősorban. [...] De nincs haladás az igazi 'emberibb ember' felé egyéb szublimis kultúrtényezők nélkül sem [...] Meg-megállás az élet sodró árájában, félrevonulás vásári lármájától a magára, másokra és az igazi célra eszmélés végett, szóval a filozófia, azután a művészetek és szépirodalom: ezekre céloztunk. [...] Előre, feljebb, új élet felé igyekszik a megnövekedett, megújult csapat. [...] Sok az út, egy a cél: haladás a műveltebb, gazdagabb, boldogabb Magyarországra felé. Segítőtársul üdvözlünk mindenkit, aki ugyanezt az eszményt vallja gondolat, érzés, szó és tett egységében.”¹

E hosszabb idézés – a különben hatoldalnyi programból – azt jelzi, hogy minőségi értelmiségi folyóirat megvalósítására törekednek szerkesztői. Figyelmesen olvasva viszont számunkra az is kiderül, hogy a minket elsősorban érdeklő könyvtári tematika háttérbe szorul, szinte kikerül az érdeklődés „homlokteréből”, hogy a szerkesztői kifejezést idézzük. Érdemes a pontosabb illusztrálás végett felidézni, milyen rovatcímek szerepeltek egy 1906-os és a mostani 1912-es kötet tartalmát összefoglaló tartalomjegyzékben (az eredeti sorrendet megtartva).

1906. II. kötet (23 rovat)	1912. I. kötet (9 rovat)
közművelődés	közművelődés
kisdedóvás	pedagógia
elemi népoktatás.	szociológia
továbbképző iskolák	közgazdaság és technika
polgári iskolák	képzőművészet
nőnevelés	zene, ének, tánc
tanítóképzés	színház
testi nevelés	irodalom
művészeti képzés	Budapest
zenetanítás	

1906. II. kötet
(23 rovat)

1912. I. kötet
(9 rovat)

[...]

iskolakönyvek
iskolai könyvtárak
és ifjúsági irodalom
gyermekvédelem,
gyógypedagógia,
gyermektanul-
mányozás
pedagógia és lélektan
népművészet
népművelési
intézmények

Az 1906-os felsorolásból – terjedelmi okokból – még jó párat (nevelő kézimunka, iskolai köz-
igazgatás stb.), ki is hagyunk, hisz így is szem-
betűnő az eltérés. Előbbiben a közoktatásügy és
népművelés szinte minden résztémája rovatot,
s évi 5–10–15 írást kap, míg 1912-ben a lehető
legszeleesebb humán- és társadalomtudományi
tematika érvényesül, mely messze túlvisz a pe-
dagógia és iskolán kívüli népművelés határain,
egészen szépirodalmi szövegek, irodalomtörté-
neti tanulmányok közléséig vagy a repülés új
technikai fejleményeinek, a drágulás kérdésének
fejtegetéséig. A szerzőgárda is ennek megfelelő-
en bővül: néhány példa jól illusztrálja ezt.

Apponyi Albert parlamenti tevékenységére emlé-
kezik, *Marczali Henrik* Eötvös József életművét
méltatja, *Bolgár Elek* a zsidók jövőjét fejtegeti,
Schöflin Aladár Dickensről, *Hevesi Sándor* G.
B. Shaw-ról, *Vajda Ernő* H. v. Kleistről, *Feleky*
Géza Rodinről ír, a finn *E. Saarinen* Budapest
szabályozásáról értekezik, *Weszely Ödön* a köz-
oktatás és közvélemény (mai is aktuális) kérdé-
sét elemzi, írás emlékezik Rousseau-ra kétszáz-
adik születésnapjáról. *Karinthy Frigyes*től zse-
niális antiutópiát közöltek Haborúsport címmel,
– épp két évvel a világháború kitörése előtt.²
A lap ismert szerzői mintha témát váltanának:
Wildner Ödön és *Szabó Ervin* egy lakáskiállítás
kapcsán véleményt cserélnek lakáskultúránkról:
előbbi a továbblépés akadályát a pénzhányban

látja, s az iparművészet demokratizálásáért száll
síkra, utóbbi pedig a közízlés ostromozása mellett
őszinteséget követel, annak beismerését, hogy
„kaszárnyavárosban, kaszárnyákban lakunk”.³

Az olvasó az Új Élet 1912-es évfolyamának hasábjain

Az 1912-es évfolyam – szűkebben vett – könyv-
tári témájú írást nem kínál számunkra, viszont
feltétlenül érdekes és ma is tanulságos *Schöflin*
Aladár kétségtelenül maradandó értékű írása a
szórakoztató irodalomról és olvasóiról.⁴

A „nyomtatványoknak valóságos Golf-árama
árasztja el a mai kultúrembert s a modern gaz-
dasági élet megfeszített versenyé itt is meghoz-
za az elmaradhatatlan túlprodukción” – kezdi
fejtegetéseit a szerző. „Az olvasó nehezebben
tudja az óriásivá dagadt termésből kiválogat-
ni azt, ami neki való és élesebb kritikára van
szüksége...”.

A „fogvasztás is rengeteg módon megnövekedett.
Míg a régi időben az olvasás csak a kultúra dol-
gában legfelül álló rétegeknek jóformán privi-
légiuma volt, a modern korban érintkezésbe
jutottak a könyvvel azok a társadalmi rétegek
is, melyek azelőtt teljesen betűmentesek voltak.
A tulajdonképpeni nép-, a munkás- és paraszt-
osztályok is mind jobban beállanak ma már a
könyvolvasók sorába. Ezek az osztályok csak
az olvasási kedvet [...] hozták magukkal, nem
pedig az olvasnivaló megválogatására való ítél-
lőképességet is...”.

Idehaza hajlandóság van „nehéz és bonyolult
problémáknak egy-egy sablonos frázissal, soha
végig nem gondolt és pontosabb differenciá-
ló szemmel meg nem vizsgálta formulával való
elintézésére, ami azután fölment a dolgok ko-
molyabb és fáradtságosabb megvizsgálásától,
– napjában beérik az irodalmi szemét elleni pa-
naszokkal és hatósági közbelépésnek eredményt
alig ígérő sürgetésével.” Pedig a kérdés „sokkal
nehezebb, bonyolultabb, mélyebb pszichológiai
és társadalmi gyökerű, semhogy egykönnyen
megoldható lenne.”

„A kérdés lényege abban áll, hogy a selejtes olvasmányoknak van-e és mennyiben van káros hatása? Képes-e valakinek lelkét úgy megfertőzni, hogy bűnre vetemedjék, akár büntetőjogi, akár csak tisztán erkölcsi értelemben, holott az illető máskülönben mentes volna a büntől? Ebben a tekintetben, kivált nálunk, nagyon túlozni szoktak.” Túloznak sajtóban, bíróságokon és pedagógiai szakemberek megnyilatkozásaiban.

Nagyon mai megállapítások következnek: „bármilyen mű olvasmány és különösen a szépirodalmi olvasmány hatása nem annyira az írón fordul meg, mint inkább az olvasón. Az olvasott könyv [...] sohasem a maga értelemre ható tartalmával hat, hanem a szuggeráló képességével. [...] Ez a szuggeráló hatás függ az író egyéniségének szuggesztív erejétől, de még jobban függ az olvasó szuggerálhatóságától. [...] Mindenki azokat az írókat szereti legjobban, akikben önmagára ismer, akik az ő gondolkodásmódját, az ő ízlését, társadalmi és egyéb meggyőződéseit és elfogultságait, a benne leginkább csírában meglevő érzéseket fejezik ki. [...] A könyv meggyőződést formáló hatásáról csak olyanoknál lehet beszélni, akiknek még nincs kiforrott [...] meggyőződésük, akiknek világnézete még a kialakulás [...] kezdetbeli folyamatában van, – nagyon ifjú embereknél. Ezeknek világnézete is annyi mindenféle tényező hatása alatt fejlődik, hogy az olvasmány nem játssza azt a legfontosabb szerepet, amelyet nem egyszer tulajdonítanak neki.”

„Általában mondhatjuk, hogy mindenki önmagát olvassa ki a könyvből, azokat a hatásokat emeli ki belőle a maga számára, amelyek tudatos vagy tudatlan lélek-elemeinek megfelelnek. Pornografikus hajlandóságú emberek Shakespeare műveiben, sőt a bibliában is meg tudják találni a maguk hajlandóságának kielégítését. [...] Dosztojevszkij Raszkolnyikovja bizonyára minden egyéb, csak nem gyilkosságra csábító regény. [...] Bovarynéról, kinek pszichológiájába tudvalevőleg Flaubert páratlanul finom megértéssel vitte bele az olvasmányok szuggeráló és a képzeletet a meglevő csírák irányába fejlesztő hatását, – aligha mondhatja józan ész-

szel valaki, hogy megkívántatja a házasságtörést s csábító színben tünteti fel a házasságtörő nő sorsát. [...] Az irodalomban örökké klasszikus példája az ilyen megbolondulásnak a búsképű Don Quijote. Őt a lovagregények bolondították meg, hogy maga is kóbor lovaggá legyen és belebóduljon egy tragikomikus áloméletbe. [...] Ha az olvasmányban fokozottabban, gazdagabban, ideálisabban élhetem önmagammat, nem a reális életemet, hanem hajlamaim, a vágyaim életét, akkor az olvasmányoknak szuggeráló hatása van rám, [...] életem meghatározó tényezőinek egyikévé lett. A varróleány azért gyönyörködik Beniczkyne regényeiben, mert [...] akármilyen primitív eszközökkel is, olyan életviszonyok vannak bennük ábrázolva, amelyekben élni az ő szemében az élet ideálja. [...] Semmiféle olvasmányoknak nem lehet az a hatása, hogy belevigyen a lélekbe olyan elemeket, amelyeknek legalább a csírái nincsenek meg, hajlam, fogékonyság formájában. [...] Ez áll az ifjúságra is. Valamennyien olvastunk diákkorunkban titkon, pad alatt, rémregényeket és pikáns könyveket. Azok közül a pajtásaim közül, akikkel együtt olvastam az ifjúsági irodalomnak e felettébb kedvelt termékeit, egy se lett tudtommal sem gonosztevő, sem fajtalan ember. [...] A gyermekeknél még egy más szempont is jön tekintetbe: a felnőttnél élénkebb utánzási ösztön. [...] Valamennyien képzeltek magunkat Vadölőnek és Bőrharisnyának Cooper regényeinek hatása alatt. [...] Az alsóbb néposztályok gyermekeinél és felnöttjeinél egyaránt még egy szempontot kell figyelembe venni, amely egyúttal magyarázatát adja a bűnügyi ponyva-irodalom épp e néposztályokban való elterjedtségének. A szegény ember és szegény gyermek élete folyamán sokkal könnyebben és gyakrabban jut érintkezésbe a kriminalitással, mint a felsőbb osztályokból való. [...] Túlozni azért itt sem szabad. Az utóbbi években Magyarországon sok százezerre tehető a különféle kriminális regények példányszáma. Ha elfogadnók, hogy ezeknek csakugyan megvolna az a föltétlenül romboló hatásuk, amelyet sokan meggondolás nélkül tulajdonítanak nekik, akkor ez az ország csak úgy hemzsegne a gonosztevőktől.”

Schöpflin szerint a „bűnügyi ponyvairodalom hallatlan elterjedése inkább tünete, mint oka a társadalmi bajoknak. [...] A bűn és bűnös iránti érdeklődés örök emberi dolog [...] Nem annyira a ponyvairodalom szüli a bűnt, mint inkább a bűn és bűnre való hajlandóság szüli és növeli nagyra a ponyvairodalmat.” A bölcs szerző megállapítja: az „olvasási kedv óriási arányú kifejlődése messze, messze megelőzte az olvasás művészetének elterjedését”.

Konklúzióként ezt írja: „Szellemi életünk egy nagy hézaga [...], hogy a tulajdonképpeni irodalom csak a felső és közép társadalmi osztályok olvasási igényeit elégíti ki. [...] Amíg ez így lesz, amíg nem akadnak igazi írók, akik megtalálják a módját, hogy szóljanak az egyszerű, műveletlen emberek lelkéhez, akik le tudnak szállni hozzá anélkül, hogy leszállanának egyúttal az irodalom magaslatairól, addig a ponyvairodalom fogja a hézagot kitölteni, ha mégannyi újságcikkben, ankét-felszólalásban és egyesületi határozatban küzdünk is ellene. A szükséges rossz maradandó, nem azért, mert rossz, hanem azért, mert szükséges.”

Az Új Élet 1913-ban

Az 1913-as évi kötet bevezetője – nyilván nem függetlenül Weszely Ödön aktívabb szerepvállalásától – hangsúlyozza a pedagógiai kérdésekhez való visszatérést⁵. Weszely szerepvállalásának háttéréről a második szám rövid jegyzete tudósít, mely szerint „Dr. Weszely Ödön megvált a Magyar Paedagógia szerkesztésétől, ezt hozza hírül a nevezett lap, egyben a volt szerkesztő köszönetét Dr. Fináczy Ernő elnökhöz s a lap munkatársaihoz, támogatásukért. A szerkesztést Dr. Imre Sándor vette át.”⁶

A februári szám szemle rovatában Staindl Mátyás – a német közkönyvtárak (akkori német kifejezéssel: Öffentliche Bibliotheken und Lesehallen) jelentéseit szemlélve – az olvasmányok összetételét vizsgálja a használati adatok tükrében⁷. Megállapítja, hogy a forgalom tipikus összetétele a következő arányt mutatja: „Száz

olvasott kötet közül 65–70 szépirodalom, 15–20 tudományos munka s körülbelül ugyanannyi az ifjúsági irodalom”.

Ehhez a szemlélő kommentárja: „Szembetűnő a szépirodalom óriási forgalma, de tekintetbe kell venni, hogy a német könyvtárak csak értékes, jól megválogatott könyveket adnak a közönség kezébe [...] A tudományos irodalom keresettségé is csak látszólag kicsi, mert az a csekély 15–20% azt jelenti, hogy pl. a berlini városi könyvtárban 66.800 tudományos kötetet adtak ki házi olvasásra, a brémai nyilvános könyvtárban 41.800-at, a charlottenburgiban 71.000-et, az eberfeldiben 40.000-et, a berlini 28 városi fiókkönyvtárban 200.700-at, a hamburgi nyilvános könyvtárban 317.000-et stb. E forgalom élénkségét világossá tehetjük azzal a megjegyzéssel, hogy [...] a charlottenburgi nyilvános könyvtárból annyit, mint a mi Egyetemi Könyvtárunkból, a brémai olvasócsarnokból kétszer [...] annyi tudományos művet, mint a mi városi könyvtárunkból”.

A tudományos irodalom kölcsönzési adatai az alábbi rangsort adják a „tíz nevezetesebb könyvtár” százalékos átlagában:

- történelem, életrajz 23,4,
- földrajz, útleírás 18,1,
- természet- és orvostudomány 13,1,
- ipari és műszaki tudományok 12,1,
- művészet és zene 9,6,
- vallás, filozófia, nevelés 7,6,
- jog, politika, társadalomtudomány 5,6,
- kereskedelmi ismeretek 3,
- irodalomtörténet, nyelvtudomány 2,2 és
- egyéb 5,3%.

Staindl az adott éven belüli használati trendet is áttekinti. Megállapítható, hogy „legtöbbet olvasnak februárban és márciusban; innen kezdve fokozatosan hanyatlik a forgalom és júniusban és júliusban a legkisebb, augusztusban már emelkedik és novemberben éri el a második maximumot. Decemberben ismét csökken, de már februárban maximumot mutat.”

A szerző szerint: „Ennél érdekesebb, hogy minőségre nézve a forgalom ugyanezt az ingadozást mutatja.” Ezen a tudományos irodalom iránti érdeklődést érti, tehát azt, hogy hamburgi

adatok szerint „ezer olvasott kötet közül tudományos kötet: márciusban 210, innen kezdve mindig kevesebb, júliusban csak 170, ezentúl emelkedik...”.

Az áprilisi számban pár mondatos jegyzet ismerteti azt a hamburgi próbálkozást, amely – mai szóhasználattal – civil kezdeményezéssel kívánta a jó olvasmányok szélesebb terjedését segíteni⁸. A *Lesebund* (Olvasási Szövetség) elnevezésű egyesület a külvárosok és környező falvak olvasás szempontjából ellátatlan lakói körében terjesztett értékes tartalmú könyveket. Az „egyesületi tagok mindegyike tetszés szerint más környéket választ, ahová hetenként ellátogat 5–20 családhoz” olvasmányokat ajánlva, majd következő alkalommal kicseréli az elolvasottakat. Mindez ingyenes. Adományokat várnak e nem is olcsó vállalkozáshoz, és a „német közönség valóban igen szívesen áldoz is effajta célokra. Az ajándékkönyveket egy tanítókból, könyvtárosokból és írókból álló bizottság vizsgálja felül, hogy igazán értékes, jó könyvek jussanak a nép kezébe.” A módszer Németországban újnak számít, ám Amerikában már régen bevált.

A májusi számban egy párizsi könyvtár tevékenységét⁹ ismerteti *Görög Emil*. A Párizs Faubourg-Saint-Antoine ipari körzetében épült *Forney-könyvtár* az iparművészet terjedését kívánta segíteni a munkások és leendő művészek körében. *S. Forney* „svájci eredetű milliomos volt. Iskolák és népkönyvtárak alapítására jelentékeny összeget hagyományozott. A város a nagylelkű adakozóról nevezte el a könyvtárat. Az iparművészetre és alkalmazott tudományokra vonatkozó könyvekből, rajzokból és rézmetszetekből áll a könyvtár állománya.” A friss tájékoztatást szolgálta a 35, különböző nyelveken kiadott művészeti folyóirat előfizetése. Az 1886-ban megnyílt könyvtárban annyira féltették az állományt, hogy „eleinte két rendőr ügyelt az olvasókra”. A népkönyvtárnak minősülő intézményt, ahogy *Görög* írja, „nemcsak munkások, hanem főnökök (sic! – S.P.) és nagyiparosok is látogatják, így nemcsak az esti órákban van nyitva, mint a legtöbb párizsi népkönyvtár, hanem nappal is 9–5-ig. Sőt vasárnap is, déltől

ötig. A könyvtár állománya 1900-ban 4905 mű és 63.700 rézmetszet, fénykép és rajz. 1898-ban az olvasott és kölcsönzött művek száma meghaladta a százezret.”

A júniusi szám *Wildner Ödön* szerkesztő, fővárosi tanácsnok fontos előadását tartalmazza *Székesfővárosunk szociálpolitikai intézményei* címmel¹⁰. A főváros lakosságának szinte szociográfiai igényű bemutatása után a „népnevelés” ágazataira térve említi a „modern rajz-, ének- és zeneoktatás következetes fölépítését”, majd rátérve az „iskolán kívüli kultúrpolitikai tevékenységre”, fontosnak tartja a könyvtárat megemlíteni, „mely immár 120.000 kötetet számlál s legközelebb többmilliós épületet kap. Ezt a könyvtárt fiókhálózatával együtt teljesen modern angol-amerikai irányban kezeljük, azaz a közönség aktuális igényeit felkeresve, közönségünket tájékoztatva. Ennek példája az aktuális kérdések röpirvei, a gyermekolvasók, az állatkerti könyvtár stb.” A pénzügyek is fontosak, a szerző büszkén szögezi le, hogy a főváros „sok balkáni állam költségvetését jóval meghaladó évi budgetjének mintegy egyharmadát fordítja iskoláira, szociál- és kultúrpolitikájára”.

A júliusi szám helyet biztosított *Kováts Alajos* (1877–1963, statisztikus) tollából egy olyan írásnak¹¹, mellyel kapcsolatos ellenérzését „A szerkesztőség” rögtön a cikk első oldala alatti jegyzetben megfogalmazta. Ennek oka, hogy a szerző „egyáltalán nem vesz tudomást arról, hogy mi történt eddig és mi történik most az ifjúság jó olvasmányával való ellátása tekintetében Magyarországon. Az egyetlen kísérlet, amelyről tud, az Országos Magyar Szövetségé.” Pedig mind a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa, mind a NIKIB (Népiskolai Ifjúsági Könyvtárakat Intéző Bizottság) nem keveset tett. Azt pedig még a nem szakemberek is tudják, hogy „éppen Budapesten immár harmadik éve erélyes előkészületek történnek az irányban, hogy [...] mintakönyvtárak létesüljenek és pedig nem egy, hanem több, ha lehet: tíz, ha lehet: annál is több. A székesfőváros által létesítendő fiókkönyvtárakat értjük. Hogy a modern könyvtári technika és a mai könyvtári politika elvei szerint

szervezett, fölszerelt és működő ilyen könyvtárak erősebb szálakkal kapaszkodnak majd bele a felnőttek és gyermekek érdeklődésébe, mint bármilyen kiállítás – a kiállítások és múzeumok lélektanát ismerők számára nem lehet kétséges. Hogy a városi fiókkönyvtárak megvalósítása az intéző körök akaratától független ellenállások miatt halasztódott: nem ok arra, hogy arról a mindenféle emlékiratról, jegyzőkönyvről, cikkről stb., amellyel a székesfőváros hatósága a közvéleményt tájékoztatni el nem mulasztotta, a kérdéssel foglalkozók tudomást ne vegyenek. Az első fiókkönyvtárak pedig – azt reméljük: valóságos mintakönyvtárak – még ebben az évben meg fognak nyílni.”

Kováts előbb az angol közkönyvtár képét, mint ideálisat rajzolja meg („a kép fejlett irodalmi állapotot s gazdag könyvtárat mutat”). Németországról azt állapítja meg, hogy ott is „fejlett könyvtárüggyel találkozunk, de itt már az ifjúság és a nép könyveiről mégsem rajzolhatnánk megnyugtató képet”. Ezzel szemben „hazai könyvtárügyünk elszomorítóan szegényes. Könyvre alig van pénzünk, és az is, ami keveset az ifjúság meg a nép olvasmányaira fordíthatunk, jobbra elmorzsolódik az apró népkönyvtárakra meg az egyetlen szekrény felébe, harmadába beleférő picike iskolai könyvgyűjteményekre.” Pozitív példája az Országos Magyar Szövetséghez kapcsolódik, mely „1905-ben karolta fel azt az eszmét, hogy a nemzetiségi vidékek elemi iskolai tanulói kezébe hazafias szellemben írt, nevelő hatású és könnyen érthető, de azért tősgyökeres magyar nyelvezetű olvasmányokat juttat...”. Am a hatóságok igen szerény támogatást nyújtottak e vállalkozáshoz. Ezt követően javasolja egy „állandó könyvkiállítás és egy mintakönyvtárral kapcsolatos olvasócsarnok” felállítását, amely kapcsolódhat a Gyermektanulmányi Társaság által kezdeményezett Gyermektanulmányi Múzeumhoz. A kiállítás támogatná a magyar irodalmat is. A cikk utolsó oldalai vázlatos leírást adnak a javasolt kiállításról. Nem „foglalna el nagy helyet, mivel csupán a megrostált könyvek és folyóiratok találnának benn helyet.” Továbbá javasolja, hogy az „olvasóteremben időnként

mesedélutánokat meg népszerű hangversenyeket rendezzünk”.

Röviden említünk még két írást az évfolyam anyagából: egyikben Staindl Mátyás az V. kerületi Népház könyvtárának eredményeit¹² foglalja össze (1912-ben a 3327 kötetes állományból helyben 28, kölcsönzéssel hatezer kötetet használtak, az összes kiadás közel hatezer korona, a másik – a szemle rovatban – ismerteti Szabó Ervin múzeumi témájú munkáját¹³.

Ha az utolsó békeév közleményeit summáznunk próbáljuk, megállapíthatjuk, hogy a lap a főváros irányítóinak reményeit közvetíti: Budapesten kibontakozóban van a kor színvonalán álló fejlett városi nyilvános könyvtár, méghozzá számos fiókkönyvtárral erősítve.

Az első háborús évek: 1914–1916

Az 1914 nyarán kitört nagy háború az egész kontinens életében döntő változásokat hozott. E folyamat fokozatosan bontakozott ki, de – úgy tűnik – a szellemi orgánumok sem maradhattak védettek. Megjelent a „miénk” és az „ők” (ellenség) ördögi dichotómiája, s utóbbi „természetesen” többnyire a barbárral, az alacsonyabb rendűvel asszociálódott. Lesznek e kórnak – szerencsére csak párszor – káros jelei folyóiratunkban is¹⁴.

1914-ben a lap még – az előző kétévihez hasonlóan – *Új Élet* főcímen (*Havi folyóirat a népművelés köréből* alcímmel jelent meg). Szerkesztői az előző évi hármast: Bárczy, Wildner és Weszely.

1915-ben viszont már újra *Népművelés* a főcím (alcím: *Új Élet – Havi folyó a közművelődés és közoktatás köréből*). Wildner Ödön – 10 év után – kivált a szerkesztőségből, s egyedüli szerkesztőként Weszely Ödön maradt, mivel Bárczy István neve, mint „alapító” szerepel ezentúl a címlapon. E változásokat Bárczy *Múlt és jövő* című írása vezeti be és magyarázza¹⁵. Bárczy a „nagy háború” következményeire figyelmeztet: egyesek szerint a „kultúra javai, íme, nem értékesek”. Ezzel ő nem ért egyet. A háborúhoz

„pénz és ember” kell, – utóbbi pedig úgy segíti elő a kívánt eredményeket, ha „*testi és szellemi nevelése*” biztosított, méghozzá e célra. Ebből következik a pedagógia felértékelődése, s a lap is e központi témára kíván koncentrálni, – nem térve ki a „*rokonterületekre*”. Elbúcsúztatja a lap-tól Wildnert, majd azt ígéri, hogy a lap ezentúl „*egészen pedagógiai folyóirat lesz*”. E feladatot pedig „*régi munkatársára*”, Dr. Weszely Ödönre bízta, akinek „*segítségére lesz a munkában, úgy mint eddig, Dr. Ozorai Frigyes*”. Végül bejelenti, hogy elfoglaltsága már nem engedi meg, hogy részt vegyen a szerkesztésben, s reményét fejezi ki, hogy a „*Népművelés jövője méltó lesz a múlthoz*”.

A háborús helyzet következménye az is, hogy az éves terjedelem már 1914-ben csaknem felére csökkent (12 szám mintegy 950 oldalon).

A lap 1915. decemberi száma tudatja, hogy az újjáavasztott Bárczy polgármester a „*főváros közoktatási ügyosztályának kereteit jelentékenyen kiterjesztette, amennyiben [...] ügykörébe osztotta az eddigieken kívül általában a közművelődési és szakoktatási ügyeket*”, s a vezetéssel Wildner Ödönt bízta meg. Itt olvasható Wildner levele az intézményekhez, ennek szövege programnyilatkozatként is értékelhető.¹⁶

Az 1916. januári számban Weszely¹⁷ visszatekintett az elmúlt tízéves időszakra, majd leszögezi, a „*célok ugyanazok, melyeket tíz év előtt [...] magunk elé tűztünk. E folyóirat a magyar kultúra lapja kívánt lenni, a haladásra törekvő magyar közművelődést akarta szolgálni, terjesztve a nevelés korszerű reformeszméit és gyakorlati munkájának ismeretét, új forrásokat nyitva a népművelés számára, de keresve a kapcsolatot a pedagógia és közművelődés egyéb területei között, a közművelődés kapcsolatát az egész szociális élettel.*” Öntudatos véleménye: „*A modern gondolatok és reformok egy nagy része szinte kizárólag folyóiratunkban volt ismertetve s ezzel olyan hivatást töltöttünk be, melyet irodalmunkban más folyóirat nem teljesített.*”

A szemlézés a többéves anyagot témakörökre bontva igyekszik bemutatni.

Lipcse: könyvtárak, könyvtári hírek

A lipcsei munkáskönyvtárakról szóló hír¹⁸ a használat gyors növekedését mutatja. 1907-ben 71 ezer, 1910-ben 166 ezer, 1913-ban már 215 ezer könyvet kölcsönzött 17 ezer olvasó. „*A munkások szervezetei könyvtári célokra 1910-től 1913-ig 80.000 márkát fordítottak.*”

1914 őszére nemzetközi népművelési és *népművelési kongresszust* terveztek Lipcsében¹⁹ – írja a lap május-júniusi száma (mely a háború miatt megkésve, csökkentett terjedelemben láthatott napvilágot). A háború ezt hamar elsodorta, hiába készült értelmes eszmecserére a világ számos szakértője Amerikától Magyarorszáig. A kongresszus – a program szerint – a plenáris ülés után hat szakosztályban készült tevékenykedni, ezek egyike lett volna a könyvtári, olyan német szakértőkkel az élen, mint a charlottenburgi *Fritz Haber*, meg *Walter Hofmann* (ekkor már Lipcséből).

A lipcsei pedagógiai könyvtárról szóló rövid beszámoló²⁰ szerint a gyűjtemény csaknem 200 ezer kötetből áll, s a használat megközelítette a 35 ezres szintet (a budapesti 14 ezres állományából 10 ezres igénybevételre került sor). A lipcsei tanítóegylet tulajdonában lévő könyvtár rászorult a más városokban működő analóg szervezetek, továbbá Lipcse város és a szász állam támogatására (21 ezer márkás keretéből 5900 márka jutott gyarapításra).

A lipcsei városi könyvtárról írt 1915-ben Staindl Mátyás²¹, a német témák szakértője. „*A könyvek városát sokáig az a jogos szemrehányás érte, hogy elhanyagolja a könyvtárügyet.*” Csupán szerény segílyt (11 ezer márka) juttatott az egyesületi fenntartású népkönyvtáraknak. A város felismerte a helyzet fonákságát, s „*1913-ban hozzáfogtak egy teljesen modern, nagyszabású nyilvános könyvtár berendezéséhez.*” Vezetőnek felkérték az ekkor már neves szakértőnek számító Walter Hofmann, s vele egyetértésben négy könyvtár létrehozását irányozták elő. Abból a számításból indultak ki, hogy eleinte várhatóan a lakosság 3%-a fogja használni az új létesítményeket (láttuk, az élenjáró Angliá-

ban az arány 8% volt), vagyis 18 ezer állandó olvasóval számoltak. Egy olvasóra 3,5 márkát szántak (berendezésre és könyvvásárlásra), amit tovább emelt az olvasószolgálat anyagi igénye (25% plusz). Így a négy tervezett könyvtár több mint 300 ezer márkát igényelt volna. A legfőbb hiányt Hofmann a képzett munkaerőben látta, ezért a vezetéssel egyetértve az első szakaszban kettő könyvtár megteremtésére került sor. Az első könyvtár 1914 tavaszán nyílt meg, szépirodalmi, műszaki és természettudományi anyaggal (a többi tudományterület anyagát fokozatos építik fel). Az ismertető szerint a könyvtár nem „népkönyvtár”, amin Staindl azt érti, hogy csak minőségi anyagot helyeztek el az állományban, s így az méltán minősíthető „nyilvános közkönyvtár”-nak. A működés és szolgáltatás hasonló Hofmann korábbi, dresden-plaueni könyvtárára (melyről Staindl személyes látogatás után a *Fővárosi Könyvtár Értesítőjének* 1911-es évfolyamában számolt be). Az első könyvtárnak a vezetőn kívül 10 fő személyzete van (egy könyvtártiszt, három asszisztens, egy irodai segéderő, „négy kisegítő fiú”, egy-egy takarítónő és ruhátáros). A többi könyvtárban is ilyen létszámot terveznek. A könyvtár hétköznapokon fél 2-től 9-ig tart nyitva, ezen belül a kölcsönzés csak fél 6-kor kezdődik (a könyvtárosok munkaideje hét, a „kisegítő erőké” nyolc óra).

Más nemzetközi témák

Migray József többrészes tanulmányban foglalkozott az angol „népművelő és népjóléti intézményekkel”.²² Számunkra a második rész utolsó és a harmadik első oldalai érdekesek, melyek a „nyilvános könyvtárakkal és olvasótermekkel” foglalkoznak. Itt Migray előbb visszatekint a XV. századi városi könyvtári előzményekre, majd a XIX. századi ismert fejlődéstörténetet foglalja össze (E. Edwards könyvtáros és William Ewart képviselő erőfeszítései és érdemei az 1850-es törvény megteremtésében stb.). Fontos azon információja, hogy az első törvényt nagyszámú módosítás követte, mígnem az 1892-es *Public*

Libraries Act, összefoglalva az előbbieket, végül nyugvópontra juttatja a jogi szabályozást. A megvalósítás hosszú és vontatott menetében Viktória királynő 50 esztendő uralkodásának jubileuma (1887) végre áttörést hozott. A városok közül sokáig London volt hátrányban, 1885-ig a 67 (!) különálló közigazgatási egységből mindössze egy vállalta a könyvtáralapítást. Ehhez képest a *Westminster Review* 1910. februári száma a következő londoni közkönyvtárakról ad számot (Migray összegzésében):

– Kölcsönkönyvtár van	64,
– Kézikönyvtár [...] (Reference departments)	74,
– Ifjúsági könyvtár	75,
– Olvasóterem gyermekek számára	26,
– Általános olvasóterem	14.

Londonban a jelentős tudományos könyvtárakban összesen 5, míg a nagyszámú közkönyvtárban 3 millió kötet van, tehát – állapítja meg Migray – „London mintegy 7 és fél milliós lakosságára 8 millió könyv jut a nyilvános könyvtárakban.” A többi nagyvárosban kétharmados szint mérhető: 30 százezres vagy nagyobb városból 20 tart fenn közpénzből (adóból) könyvtárat. Mindösszesen a szerző számára legfrissebb adatok szerint 608 településen „szednek könyvtáradót, s ezek közül már 553-ban van nyilvános könyvtár, mely 922 épületben van elhelyezve” (vagyis ennyi szolgáltató hely létezik). Az olvasók – pontosabban kölcsönzők – száma összesen 2,1 millió, közülük 59% férfi, 41% nő. Egy év alatt 60 millió kölcsönzést teljesítenek, míg helyben – a kézikönyvtárakban – további 11 milliót használnak. A látogatók száma egy év alatt eléri a 156 milliót, „ami a 45 milliós összlakosságra átszámítva azt mutatja, hogy Anglia minden lakosa évenként átlag majdnem 4-szer keresi föl a nyilvános népkönyvtárakat. Ma Anglia könyvtárviszonyai a legfejlettebbek, a 'public libraries' mindenütt úgy elrendezésben, építkezésben, beosztásban, mind a kiszolgálás tekintetében fölülmúlja Európa többi országainak hasonló nemű intézményeit”. Viszont a vidéki, falusi könyvtárügy „sok nehézséggel küzd”, ál-

lapítja meg a szerző. Hiába sürgette Gladstone (többszörös miniszterelnök) 1891-ben, egy londoni közkönyvtár megnyitásakor az angol földbirtokosokat falusi népkönyvtárak létesítésére. E sürgetés, írja Migray, „*a mai napig teljesen eredménytelen maradt. A túl gazdag angol lordok közül alig akadt néhány, aki tett valamit eddig ezen a téren, noha Gladstone a saját birtokán jó példával járt elől. Újabban sokat kísérleteznek vidéken a vándorkönyvtárakkal.*”

Orosz könyvtári beszámolót vesz át – a harkovi L. Hafkina-Hamburger tollából – a lap az amerikai *Library Journal*-ból²³. A cikk előbb a köteles példánnyal is gazdagodó három tudományos intézményt (a szentpétervári Császári Nyilvános Könyvtárat, mai nevén Orosz Nemzeti Könyvtárat, az akadémiai könyvtárat és a moszkvai vezető gyűjteményt, későbbi nevén Lenin, ma pedig Orosz Állami Könyvtárat) ismerteti, majd rátér a városi nyilvános közkönyvtárakra. Itt kiemeli a kijevi (600 ezer kötet, 1837 óta működik) és odesszai városi könyvtárat (200 ezer, szintén 1837-től), hol a helyben használat ingyenes, csupán a kölcsönzésért fizetnek havi díjat. A moszkvai és szentpétervári városi könyvtár gyengébb lehetőségekkel rendelkezik (például Moszkva 12 ilyen könyvtárában csupán 80 ezer kötet található, – az élénk érdeklődésnek köszönhetően viszont 824 ezer kölcsönzéssel vették igénybe). Az egyesületi fenntartású közkönyvtárak közül kiemelkedik a harkovi (1886-tól működik, 200 ezres állomány, s e 300 ezres városban annyi kölcsönzőt számoltak, épp 12 ezret, mint a kétmillió Néva-parti cári székhelyen). A harkovi könyvtár vezetőségében neves professzorok is tevékenykedtek (tegyük hozzá, ez volt akkoriban a „bécsi” modell is). Az összes állami (városi) és egyesületi fenntartású nyilvános városi közkönyvtár száma az egész országban 800-ra tehető (az 1908-as népszámlálás a 155 millió országban 20 millió város lakót számlált), ezek összegzett állománya elérte a 8 millió egységet. Ehhez még hozzátehető igen nagyszámú kicsi falusi „népkönyvtár”. Külön említi a cikk Finnországot (ekkor a cári birodalomban autonómiát élvező Finn Nagyhercegség), ahol

a könyvtárak száma meghaladta a kettőezret. Az orosz közkönyvtárakat a cenzúra jócskán sorvasztotta: 1906-ig tételes tiltott művek indexe is létezett, azután ez már „csak” iskolai könyvtárakra vonatkozott (tiltva volt Dosztojevszkij, Nyekraszov stb.). Minden évben zártak be városi (fő)könyvtárat, ha a helyi kormányzó elítélendőt látott működésében. A könyvtárosok 1911. évi nagygyűlése szerette volna e „jogot” úgy korlátozni, hogy ne magát a könyvtárat, hanem a „csak” a felelős személyt sújthassa a kormányzói verdikt.

A könyvtártant kötelező tantárggyá tették az amerikai tanítóképzőkben, számol be a lap novemberi számában Staindl Mátyás²⁴. Ha az iskolai tanár- és diákkönyvtárakat felkészült pedagógusok vezetik, akkor mindenki korán elsajátíthatja a könyvtár használatát. Ezért az amerikai tanítóképzők számára a könyvtáros egyesület, az ALA megfelelő szakbizottsága (*ott ilyen is van!*) – kommentálja Staindl) kidolgozta a könyvtártani tematikát. Ez három szintes: az elemi, illetve középiskolai, valamint a tanítóképző könyvtárak működését megalapozó ismeretköröket foglalja össze. Előbbieknél a legjobb könyvek kiválasztása, az oktatásban használható lexikonok és enciklopédiák, ifjúsági mintajegyzékek ismerete, továbbá technológiai tudnivalók (osztályozás, kölcsönzés, könyvterjesztési módszerek stb.) szerepelnek a tematikában. A középiskolai könyvtáraknál már alaposabb gyarapítási tudnivalók, a tudományos kutatás módszerei, katalógusszerkesztés stb. is szerepel fentiek mellett. A tanítóképzős könyvtárosnak ismernie kell a falusi gyerekeknek ajánlható könyveket, a „*neveléstani bibliográfiákat*”, s a könyvtárvezetés lényegi elveit is. A szerző végül hazai „vizeken” landol, mondván, nálunk is van miniszteri rendelet arról, hogy a „*néptanítók számára könyvtártani előadásokat kell tartani, de ez, sajnos, nem történik meg.*”

Hazai eredmények és tennivalók

Hosszabb (névtelen) beszámoló olvasható a *Pedagógiai Szeminárium* könyvtáráról²⁵. A két éve működő könyvtár máris nagyon népszerűvé vált a cikk szerint. A 14 ezres állományból 8 ezer a pedagógiai szakirodalom, a többi hatezer megoszlik az irodalom, filozófia, művészet stb. között (ehhez képest a szépirodalom kölcsönzése az összesnek fele). Nyitva tartása: hétköznap reggel 9-től 1-ig és délután 4-től fél 8-ig. Helyben bárki szabadon használhatja, kölcsönzésre a pedagógusok, a Népművelő Társág tagjai, köztisztviselők stb. vehetik igénybe. Konkrét igényre még hiányzó művek beszerzését is vállalják. 1913 második félévében közel 1100 új kötetet szereztek be (857 műből) – ebből 700 kötet pedagógiai tartalmú. Az új beszerzésről a *Fővárosi Pedagógiai Könyvtár Értesítője* negyedévenként tájékoztatja az érdeklődőket. A teljes állomány kereshető a betűrendes és részletes szakrendi katalógusban – utóbbi nyomtatásban való megjelenése folyamatban volt. A külföldi anyag vonzza az olvasókat, hisz a kölcsönzés nyelvek szerinti vizsgálata azt mutatja, hogy idegen nyelvű a teljes használat 45%-a.

A márciusi számban jegyzet ismerteti *Kőhalmi Bélának*, a *Könyvtári Szemle* szerkesztőjének a nemzeti bibliográfia hiányát tárgyaló „külön füzet”-ét. A lap maga is tesz erőfeszítéseket a kérdés megoldására, amint ezt legutóbb „*Ferencki Zoltán, az Egyetemi Könyvtár érdemes igazgatója is örömmel üdvözölte*”²⁶.

Az 1910. évi népszámlálás számos fontos adalékkal látta el a művelődés szervezőit. A lap „bőven ismerteti” *Buday László* KSH-igazgatónak a *Budapesti Szemle* 1915. márciusi számában megjelent elemzését az iskolázottság adatairól²⁷. A hazai lakosság körében – iskolázottsági szempontból – a németek mögött második a magyarság. Az ország – Horvátország nélkül számított – lakossága 18 millió, ebből 673 ezer (3,7%) látogatott legalább négy középiskolai osztályt, s a teljes gimnáziumot elvégzettek száma csupán 250 ezer (1,4%; ezen belül nagy eltérés tapasztalható nemek szerint a férfiak javára, például az

összesből a magyaroknál nő 15%, a németajkúaknál 22%). A négy középiskolai osztályt végzettek aránya jobb a városokban (közel 14%), mint vidéken (csupán 2,4%). A városok közt e mutató szerint vezet Budapest (19%), utána Kassa (16%) és Kolozsvár (15,6%) állt.

Az *Országos Pedagógiai Könyvtár és Tanszer-múzeum* új szolgáltatásáról és bibliográfiájáról tudósít az 1915. évi utolsó szám²⁸. Az intézmény Hivatalos Értesítője (1906–) németül is megjelent, ám csak 1915 nyaratól vállalkozott ez utóbbi (*Monats-Berichte der Pädagogischen Landes-Bibliothek und des Museums für Lehrmittel*) arra – *Gyulai Ágost* pedagógus, tanítóképző intézeti tanár fáradozásának köszönhetően –, hogy a hazai közoktatásügy változásairól a külföldnek „rendszeres ismertetéseket” adjon. Emellett beszámol minden tanácskozásról, kiállításról stb. is, sőt a „magyar pedagógiai irodalom új termékeiről és teljes szemlét a Magyar pedagógiai sajtó nevezetesebb orgánumainak, körülbelül 25 folyóiratnak tartalmáról.”

„*A Petrik*” címmel méltatja *Kőhalmi Béla*²⁹ *Petrik Géza* frissen megjelent tízéves nemzeti bibliográfiai ciklusát. Az 1900–1910 közötti időszak kiadványait felölelő négy füzet darabonként 3-3 koronáért kapható a szerkesztőnél (Donáti u. 49.). A bírálat szerzője megemlíti, hogy ekkor a világban 150 ezer könyv jelent meg egy évben (ma 1 millió fölött). „*Ki fogja ezeket össze, ki tartja számon? [...] Vajon lehetlent kíván, aki azt szeretné, hogy minden megjelent könyvről tudomást szerezzen? Hogy legalább a címét olvassa? Magyarországon alig háromezer könyv jelenik meg egy esztendőben, egy napra még 10 se jut. [...] Petrik jelenti az 1712 óta 1910-ig megjelent [...] könyvek csaknem teljes jegyzékét. Petrik jelenti a magyar irodalomtörténet és tudománytörténet forrásanyagát. [...] Külföldön erre a feladatra intézetek vagy gazdag kiadócégek mertek csak vállalkozni. [...] Ezt a hatalmas, nem egy embernek való munkát is nem tudós, hanem könyvkereskedő csinálja azzal a maga áldozással, ahogy azt csak tudósoktól szabadna elvárni. [...] Petrik, az nem egy ember, [...] az egy fogalom, a magyar könyv leltára. Illik néha*

félhangosan tudtul adni, hogy Petrik Géza élő ember; aki mindig dolgozik a hetven esztendőjével...”.

A lap 1915. januári számában jegyzet³⁰ olvasható a katonák és hadi sebesültek könyvellátásáról. A „Budapesti Központ Segítőbizottsághoz a közönség köréből november 15-ig 47.760 kötet könyv és füzet érkezett.” Ezt a mennyiséget növeli a fővárosi könyv- és folyóirat-kiadók „részint saját kiadványaikból, részint gyűjtés révén” felhalmozott ajándéka. A gyenge állapotban lévő köteteket a Gottermayer cég ingyen bekötötte. A válogatás Enyvvári Jenő „könyvtári főtisztre” (Fővárosi Könyvtár) hárult. A szállítást hat fővárosi cég végezte. Jutott az anyagból 70 budapesti kórházba, 44 vidéki városba, s még Ausztria 235 helységébe is. Az eljuttatás költségeit a Bárczy István polgármesterhez érkezett adományokból fedezték.

A Népművelés utolsó évei (1917–1918)

1917-ben továbbra is Weszely Ödön szerkesztette a lapot, *Ozorai Frigyesnek*, a Pedagógiai Szeminárium igazgatójának helyettes szerkesztő, illetve az 1918-as évfolyamban társszerkesztői közreműködésével. Ekkor már csak kéthavi öszszevont számok láthattak napvilágot, s az éves terjedelem 1917-ben nem haladta meg a 630 oldalt (a legjobb évek harmadát), 1918-ban pedig tovább zsugorodott, 456 oldalra³¹.

Varsányi Géza írása az első számban a Népház népművelő tevékenységét tekinti át³². A cikk főként a tanfolyamok tematikáját, a résztvevők összetételét vizsgálta.

A következő oldalakon *Balázs Béla* érdekes előadás-esszéje olvasható *Műveltség* címmel³³, mely az alcím szerint „Bevezetés a Pedagógiai Szemináriumban folyó könyvtári előadásokhoz”. A szerző azt taglalja, mi hajtja az embereket a több tudás, a műveltség elsajátítására. Az előadás záró mondatai: „Sajnos, a demokrácia mai, kezdetleges formái között még a műveltség

sem igazán demokratikus, mert voltaképp nem igaz, hogy mindenki számára hozzáférhető. Mert még mindig pénz kell hozzá, sok, sok idő, amivel csak kiváltságosok rendelkeznek bőven. De legalább elvben nyitva a kapuja mindenki előtt, legalább nem lehetetlen ma már senki számára, hogy bejusson. Ha igazi vágy, elég szívós akarat és erő van benne.” Ma sem könnyű a műveltséget mindenkihez eljuttatni, „igazi vágyat” ébreszteni...

Drozdy Győző (1885–1970, pedagógus, újságíró, politikus) az ellenkező végletről, az „olvasási mániában szenvedő tanulókról” gondolkodik³⁴. Sarkos fogalmazások olvashatók. „Ellentétben azokkal, akik nem ismerik a betű kéjét, állanak azok, akik beteges ösztönrel fogyasztják az újságot, regényeket. Nem akarnak ezek tanulni, gondolkodni, szórakozni – csak az olvasás [...] olvasnak az olvasás kedvéért. [...] Némelyiknél az olvasás már nem is élvezet, csupán az idegek foglalkoztatása.” Ezek után példák az első osztályosról, aki már a gyereklapok mellett a Pesti Hírlapot is naponta elolvasta, a gyenge képességűek iskolájába járóról, akinek minden zsebe tele ponyvaregényekkel... Drozdy szerint az „olvasási mánia rokonságban áll a verbomániával, amit magyarul szószátyárság hungarizmusával fejezhetünk ki. Ki ne ismerne őket: az örök fecsegőket, [...] semmitmondókat, a tíztagú körmondatok szövőit, akiknek mindig van beszélnivalójuk, de mondanivalójuk – soha”. A mániákusan olvasó „kritika nélkül elfogad minden nyomtatott mondást”. A szerző végül leszögezi, nem kívánta „kimeríteni” a témát, csupán a „kísérleti pedagógia figyelmét” igyekezett felkelteni.

Pár oldallal később *Vajda Gyula* szabadkai „felsőlányiskolai és leánygimnáziumi igazgató” az „olvasás művészetét” vizsgálja³⁵ – mint az írásból kitűnik, *E. Legouvé* francia szerző hasonló című könyve nyomán (mely 1904-ben látott napvilágot az Olcsó Könyvtár sorozatban). Vajda a felolvasás, a szavalás és más iskolai jelenségről ír, megállapítva, hogy van mit javítani a tanulók olvasáskészségén.

Gombos Ferenc a falusi kulturális tevékenység³⁶

fellendülését attól várja, hogy a „*kultúr munka szervezése, irányítása és végzése falun a lelkes és tanító kezébe legyen letéve*”. A különböző vallásfelekezeteknek pedig „*társakként és nem egymás ellenségeként kell állaniuk egymás mellett...*”. A szerző szerint elsőrendű teendő a „*falu kaszinóéletének*” megteremtése. „*Olvasóteremmel, könyvtárral, hírlapokkal és társalgóteremmel. [...] közismert tény, hogy népünk fiai nincsenek ellátva magasabb nivójú hírlapi tájékoztatással. Nem mindig szellemi okai vannak ennek. Igen sok esetben anyagi. Népünk olcsón akar jutni hírlapi tájékozódáshoz. [...] Az is tudott dolog, hogy népünk jó könyvekkel sincs felszerelve. [...] A községházán elhelyezett népkönyvtárak használatától, tapasztalatom szerint, vonakodik épp e hely miatt.*”

Kilián Zoltán az iskolai könyvtárak technikai eszközeiről közölt rövid írást³⁷. Bevezetőjében megemlíti, hogy a „*fővárosi iskolák tan- és szakfelügyelősége [...] az ifjúsági könyvtárak*” használatával is foglalkozik, ezért hasznosnak tartja áttekinteni a könyvtári működés eszközeit. „*Az ifjúsági könyvtár 4 osztálykönyvtárra van felosztva, melyek az ifjúsági könyvtár szobájában külön-külön szekrényben foglalnak helyet.*” A katalógus formája: egész ív nagyságú papírra írják jól olvasható módon, s e jegyzéket kifüggesztik, hogy minden tanuló válogathasson. Minden nap lehet kölcsönözni, pontosabban a hét hat napján 2–2 osztály jogosult erre. Erre az adott osztályban előző nap hirdetéssel hívják fel a figyelmet. Maga a kölcsönzés alig fél óra alatt le is zajlik az 50 tanuló (!) számára, – s ebben negyedikes tanulók is segítenek.

Remény és búcsú

A lap 1918. október-decemberi száma élén két fontos – értékelő, illetve programadó – írás követi egymást.

Weszely Ödön *Az új korszak és a Népművelés* címmel³⁸ visszatekint a folyóirat egész tevékenységére, részletesen felsorolva a benne szereplő személyeket. Elvi megállapításaiban arra szorít-

kozik, hogy az „*új korszakban*” az ország előtt két nagy feladat áll: „*az ország gazdasági újjászervezése, s az ország kulturális szervezése. Ez a kettő nemcsak megmenti a lesújtott nemzetet, hanem magasra emelheti, sokkal magasabbra, mint amilyen magasán legdicsőbb korszakában is valaha állott. Az új korszak pedagógiai reformjai vannak hivatva ennek a boldogabb jövődönnek az előkészítésére. Az új pedagógiai eszmék befogadására a Népművelés készítette elő a talajt.*” Írása végén Weszely búcsút vesz a laptól, még egyszer hangsúlyozva annak sikerességét: „*...ez a több mint tíz esztendei munka nem volt hiábavaló, mert segített előkészíteni az új korszak pedagógiai programját.*” Ezért „*mély meggyőződés – mondja –, hogy csak ez az így megindult kulturális emelkedés teheti nagygyá és virulóvá hazánkat.*”

A következő – a programadó – írás³⁹ *Ozorai Frigyesé*, aki nyilván arra készült, hogy átvegye a szerkesztői munkát. „*Új idők küszöbén*”: e cím áll írása élén, s először ő is visszatekint, megállapítva, hogy a lap 1906-os létrejötte óta „*nem egyszer változott tartalmában, külső köntösben, névben egyaránt.*” Idéz Bárucz István 1906-os beköszöntőjéből, Wildner Ödön 1912-es programadó cikkéből. Az 1912-es névváltozás – *Új Élet* – nyomán Ozorai szerint a „*tiszta radikális gondolkodás*” olyan alakjai szólaltak meg a lapban, mint „*Bartók Béla, Bolgár Elek, Hevesi Sándor, Kárpáti Aurél, [...] Schöpflin Aladár, Supka Géza, F. Takács Zoltán, Tonelli Sándor, [...] Szabó Ervin, Wildner Ödön stb.*” A háború idején – Weszely vezetésével – „*nagy szerepe volt a Népművelésnek abban, hogy a főváros tanítósága merev állást foglalt az ún. lövészárk-pedagógia ellen, amikor egyes pedagógus-reformerek különösen a 'katonás nevelés' jelentőségét kezdték hangoztatni. A háború bajai hozták aztán magukkal, hogy a lap sokszor rendetlenül s kisebb ívszámmal jelenhetett meg, amiért épp ezt a folyóiratot talán kissé szigorú kritikában is részesítették.*” A jövőre gondolva Ozorai úgy véli, „*fokozottabb mértékben kell a pedagógia felé fordulnunk*”.

Az őszirózsás forradalom idején íródott cikk

szerzője a közeljövő működését tervezi. „*A lap vezetésében és irányításában 1919. január 1-től kezdve egy külön szerkesztő-bizottság fog közre-működni. A lap szerkesztőségéből január 1-ével kiválik dr. Weszely Ödön egyetemi tanár...*”.

E szám – mint kiderült, az utolsó – foglalkozott az iskola jövőjével (Keleti Adolf), olvasástani-tással (Sajó Aladárné), elbúcsúztatták *Kaffka Margitot* („*egy erős egyéniséggel, hatalmas tehetséggel megint kevesebben vagyunk*”), s az utolsó oldalakon könyvismertetés (Gyermekmentés. A II. országos gyermektanulmányi tanácskozás előadásai alapján szerkesztette Nemes Lipót) olvasható. Az ismertetés (egyben a folyóirat) záró mondata Vörösmarty-idézet: „*Lesz még egyszer ünnep a világon*”...⁴⁰ – ezt akár biztatásnak is vehetjük.

Epilógus helyett

Röviden tekintsük át a *Népművelés (Új Élet)* szerkesztésében meghatározó szerepet vállalt három személyiség további életútját, működését.

Bárczy István (1866–1943) 1918 tavaszán főpolgármester lett, egyben a főrendi ház tagja, majd a monarchia őszi bomlási időszakában neve lehetséges miniszterelnökként is felmerült. 1919 januárjában lemondott minden tisztségéről, a Tanácsköztársaság idején rövid ideig fogságban volt. Az év őszén a Nemzeti Demokrata Párt egyik alapítója lett, s mint ilyen novembertől 1920 márciusáig a Huszár-kormány igazságügy-minisztere. A következő években több demokrata illetve liberális párt vezetőségében tevékenykedett, 1926-ban indult a demokrata blokk képviselőjében a fővárosi polgármester-választáson, de Sipőcz Jenővel szemben – a megismételt szavazáson – alulmaradt. 1920–1926 közt nemzetgyűlési, majd 1927-től 1931-ig országgyűlési képviselő. 1922-től a „Beszkárt” (BSZKRt., a mai BKV elődje) elnöke. A zenekedvelő, gitározó, társasági embernek ismert Bárczy péceli háza barátai számára a derű, az élhető élet szigete és szimbóluma a két világháború közti időszakban.

Weszely Ödön (1867–1935) 1918-tól a pozsonyi egyetem egyetemi tanára, majd a menekülő intézménnyel Pécsre került, ahol több évig bölcsészkar dékán, az 1929–1930-as tanévben pedig az egyetem rektora. A kor meghatározó pedagógiai szaktudósaként meghívták a pesti egyetemre, ám csak székfoglaló előadását tarthatta meg, mikor a hirtelen halál elragadta. Életművét a neveléstudomány máig nagyra becsüli, érdemben írnak róla.

Wildner Ödön (1874–1944) az öszirózsás forradalom idején a Nemzeti Tanács tagja lett, 1919. március elején betegállományba került. A Tanácsköztársaság idején halálos fenyegetést kapott Pogány József népbiztostól. Jászi Oszkár április második felében meglátogatta és összetörtnek látta⁴¹. 1920-ban egyértelműen politikai indítékkal fegyelmi vizsgálat célpontja⁴², majd – 46 éves korában – nyugállományba helyezték. Évekig lektorként (Rózsavölgyi, Révai) és fordítóként tartotta el családját, három kiskorú gyermekét. *Goethe-breviáriuma*, *Léleküditő* című összeállítása széles körben ismert. A húszas évek közepén Bárczy oldalán, a demokrata blokk tagjaként, beválasztják a törvényhatósági bizottságba (ma: közgyűlés). Számos szakbizottság, például a közoktatásügyi tagja – *Kéthly Anna*, *Bitter Illés*, *Pintér Jenő* és mások társaságában. Fontos műveket írt a főváros közigazgatásának történetéről. Lakáspolitikai és urbanisztikai szakértőként képviselte a fővárost számos nemzetközi (Róma, Párizs stb.) konferencián (*Erdei Ferenc* dicsérte urbanisztikai írásait 1939-es *Magyar város* című művében). *A Magyar Goethe Társaság* főtítkára, illetve egy időben a könyvkiadók és könyvkereskedők egyesületének ügyvezető igazgatója is volt. Évtizedeket áldozott egyetemes művelődéstörténete megírására: a mű kézírata – fél évvel a szerző halála után – fővárosi lakásában pusztult el a front alatt.

Rövid summa

A Népművelés (1912–1914 közt: *Új Élet*) 13 évfolyama a múlt századelső szellemi életének

rendkívül fontos forrása. Pedagógiai és újabban irodalomtörténeti⁴³ kutatók ezt már megállapították (várható még a művészet- és sporttörténet érdeklődése is).

A folyóiratot szemlélve láthattuk, hogy a reformlázban élő főváros dinamikus és sokoldalúan felkészült vezetői milyen jelentős szerepet tulajdonítottak a nyilvános (köz)könyvtárnak a művelődés terjesztésében, különös tekintettel a *demokrácia megalapozására*. Hosszú tallózásunk végén megállapíthatjuk, hogy a lap évfolyamaiban több tucat könyvtári gravitációs írás foglalkozott érdemben e témával. Abban a szelvényben, hogy a legkorszerűbb külföldi törekvések mielőbb követésre találjanak hazai, elsőként fővárosi viszonyaink közt. A téma *különösen az 1906–1913* közti években hozott maradandót. Nem Bárczyn vagy munkatársain múlott, hogy a várt eredmények elmaradtak az általuk is kívánatosnak tartott áttöréstől, igen jelentős mértékben – bár nem egyedül – a világháború következtében⁴⁴.

Jegyzetek

1. BÁRCZY István – WILDNER Ödön: Új Élet. = Új Élet (Népművelés) (továbbiakban: ÚÉ – NM), 1912. (7. évf.) 1. k. 1. sz. 1–6. p.
2. Csak az indításból idézhetünk, de plasztikusságával már ez is elég borzongató: „*Megragadtak és kiráncigáltak a kényelmes kávéházból; – kivették szájamból a cigaretta, enyéimről el se búcsúzhattam, holmi kék és maszatos szövetet húztak rám, furcsa állatbőröket szíjaztak a hátamra s kivittek a forró hegyekbe.*” Karinthy Frigyes: Hábórusport. = ÚÉ – NM, uo. 2. k. 14–15. sz. 561–568. p.
3. K. Ö. [Wildner Ödön]: Laikus gondolatok egy lakáskiállításon. = ÚÉ – NM, u. o. 4. sz. 238–241.; sz. e. [Szabó Ervin]: Az „édes otthon”. = ÚÉ – NM, uo. 1. k. 5. sz. 420–423. p.
4. SCHÖPFLIN Aladár: A ponyva körül. = ÚÉ – NM, uo. 2. k. 10–11. sz. 282–297. p.
5. A szerkesztők: Új év, új munka. = ÚÉ – NM, (8. Évf.) 1. k. 1. sz. 1–3. p. („szemünkbe ötlük az, hogy ismét fokozottabb mértékben kell a pedagógia felé fordulnunk”, – majd sorolják a fontos témákat: „a munka iskolája, az állampolgári nevelés, az ipari, a művészeti oktatás, a testnevelés reformja, valamint a hazai és külföldi iskolaügy, iskolaszervezet...”. 2. p.). A lap ismét havonta látott napvilágot, s egy évfolyam két félévi kötetre tagolódtot, s egy félév csaknem 900 oldal terjedelmet ért el.
6. Szerkesztő-változás. = uo. 2. sz. 243. p.
7. STAINDL Mátyás: Mit olvasnak a német nyilvános könyvtárakban? = Uo. 2. sz. 233–234. p.
8. Új módszer jó könyvek terjesztésére. = Uo. 4. sz. 496. p.
9. GÖRÖG Emil: A Forney-könyvtár Párizsban. = Uo. 5. sz. 624–625. p.
A Forney-könyvtár mai ismertetéséből kitűnik, hogy a könyvtár 1961 óta egy középkori épületbe került át: http://www.mam.paris.fr/fr/culture/Les_bibliotheques/Bibliotheques_specialisees/bib_forney.asp
10. WILDNER Ödön: Székesfővárosunk szociálpolitikai intézményei. = Uo. 6. sz. 641–652. p.
11. KOVÁTS Alajos: Az ifjúság és a nép olvasmányai. = Uo. 7. sz. 771–778. p. A szerző az MTA tagja, a Magyar Statisztikai Szövetség elnöke, illetve évekig a VKM munkatársa, talán ezért került bele írása – ha kritikával is – a lapba.
12. STAINDL [Mátyás]: A Népháza könyvtára 1912-ben. = Uo. 7. sz. 838–839. p.
13. [Névtelen ismertető:] Szabó Ervin: A városi múzeumok feladatai és a Fővárosi Múzeum. = Uo. 4. sz. 638. p. Szabó Ervin munkája 1913-ban a *Városi Szemle* című folyóirat hasábjain és önálló kiadásban (Ranschburg könyvkereskedése kiadásában) is napvilágot látott, újabban pedig a Szabó Ervin magyar nyelven megjelent könyvtártudományi, művelődéspolitikai cikkeinek, tanulmányainak és kritikáinak gyűjteménye 1900–1918. (Bp.: FSZEK, 1959.) című gyűjtemény függelékében a 621–698. oldalon. Szabó Ervin utójára az 1916. decemberi számban szerepelt, ahol véleményeket közöltek a Pedagógiai Szemináriumról. Itt Alexander Bernát, Harrer Ferenc, Sebestyén Károly stb. rövid megnyilvánulásai után Szabó Ervin több oldal (1916. 12. sz. 693–696. p.) terjedelmű eszme-futtatása is olvasható. Ezt nem említi az 1959-es Szabó Ervin-kötet. Szabó hangsúlyozza, hogy a „komolyabb törekvésűek számára szükséges a tudományos kutatás módszereinek tanítása”. Ahogy írja: „szinte hihetetlen – csak a könyvtáros tapasztalja – milyen tudatlan és járatlan még az egyetemet végzettek nagy része is e téren”. Vagyis meg kell tanítani az anyaggyűjtést, a források, a könyvtári eszközök használatát, jegyzetelését, a publikálást stb. Ma is időszerűek javaslatai.

14. *Egy francia falusi könyvtár* címmel jelent meg jegyzet a lap 1915. 1. sz. 61. oldalán. Ebben idézik egy német katona beszámolóját a *Börsenblatt* – a német könyvkereskedelem nagy múltú lapja – oldalairól: „... egy piszkos francia faluba vetődtünk. A véletlen úgy akarta, hogy a falusi tanító házába kerüljek. Hosszú kutatás után egy faliszekrényt pillantottam meg, az ajtó belsejére ragasztott könyvjegyzék után ítélve, ez volt a falu könyvtára. Nevetve odaszólitottam hadnagymat s vele fejszóvalva átböngésztük kincseiket: erkölcsi elbeszélések, vértanúk élete [...] s valamennyi az 1850 előtti időkből való. Valamennyi kifogástalan állapotban [...] Persze, hogy nem olvasta senki”. Hazugság, eufémizmus és sanda szándék keveredik e „levél” soraiban.
- Szerencsére más hangot is hallhatunk, igaz, ez már a háború utolsó szakaszában jelentkezik. Az 1917. márciusi számban (135. p.) alig pár soros hír, érdemes teljes egészében megismételni. „*Hadigyetem Kazánban. Az egyetemet végzett hadifoglyoknak megengedik, hogy az ottani egyetem könyvtárát és laboratóriumát használják. Mint ismeretes – Bárány dr., bécsi egyetemi tanár, a Nobel-díj nyertese – is dolgozott a kazáni egyetem laboratóriumában.*” Ma tudjuk, hogy Bárány már hadifogoly volt, mikor megkapta 1915-ben (az 1914. évi) a fiziológiai (orvostudományi) Nobel-díjat, és a stockholmi *Nobel-bizottság* sürgetésére a svéd kormány 1916-ban elérte a beteg tudós kiadatását. Fogságában egyébként Bárány Róbert kórházi orvos és *könyvtáros* is volt.
15. BÁRCZY István: Múlt és jövő. = Népművelés – Új Élet (továbbiakban: NM – ÚÉ), 1915. 1. sz. 1–5. p.
16. Budapest kultúrájának vezetése. = Uo. 1915, 12. sz. 925–926. p. A lap 1916. 2. számában *Wildner Ödön programja* címmel további rövid tájékoztatás olvasható a 121. oldalon.
17. [Weszely Ödön] Tíz esztendő után. = Uo. 1916. 1. sz. 1–3. p.
18. A lipcsei munkáskönyvtárak. = ÚÉ – NM, 1914. 2. 188. p.
19. Nemzetközi népnevelési és népművelési kongresszus Lipcsében. = Uo. 5–6. sz. 539–540. p.
20. A lipcsei pedagógiai könyvtár. = Uo. 7. sz. 664–665. p.
21. [Staindl Mátyás] S. M.: A lipcsei városi könyvtárak szervezése. = NM – ÚÉ, 1915. 3. sz. 231–232. p. A létszámgény elég *magasnak* tűnik (450 olvasóra egy személy), ha összevetjük a 2005 körüli magyar vagy német (előbbi 500, utóbbi 675 olvasóra egy könyvtári alkalmazott) statisztikai átlaggal. Ezt bizonyára Hofmann *intenzív olvasói* tanácsadást célzó szolgáltatási modelljéből is fakadt.
22. MIGRAY József: Az angol nép szellemi színvonalának emelése. = ÚÉ – NM, 1914. 5–6. sz. 477–496.; a 2-ik rész címe: Az angol népművelő és népjóléti intézmények. NM – ÚÉ, 1915. 2. sz. 127–139. p., a 3-ik rész azonos címen: = Uo. 3. sz. 216–223. p. Figyelemreméltó, hogy az ellenségről lehetett pozitív beszámolót írni, illetve folytatni a háborús időszakban is.
- Az 1850-es törvényhez és a további eseményekhez v.ö. . Sonnevend Péter: Az angolszász könyvtár létrejötte. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2003. 11. sz. 37–54. p.
- William Gladstone* (1809–1898) egész életében könyvgyűjtő volt, s 30 ezres magángyűjteményét végakaratóban közkinccsé tette. A könyvtár elhelyezését már életében elkezdte, s a nyolcvan feletti öregúr maga talicskázta könyveit a fél kilométeres távolságra, mondván, a könyvszerető embernek ilyen módon is bizonyítania kell komoly szándékát. A könyvtár ma is létezik, az épp 200 éve született államférfira idén különösen sokat fognak emlékezni. A könyvtár honlapja: <http://www.st-deiniols.com/the-library/the-library.htm>
23. [Staindl Mátyás] S. M. : Oroszország könyvtárai. = Uo. 1915. 6. sz. 471–472. p. Az amerikai lap cikkének szerző(nő)je a századelő egyik legnevesebb orosz (majd szovjet) könyvtárosa, *L. B. Hafkina-Hamburger (1871–1949)*, aki már 1904-ben terjedelmes könyvtártani *kézikönyvet* bocsátott ki (*Biblioteki, ih organizaciá i tehniká. Sankt-Petersburg. 1904. – VIII, 376 c.*). Róla újabban: *J. Richardson: The origin of Soviet education for librarianship: the role of N. Kruspkaya (1869–1939), L. B. Khavkina-Hamburger (1871–1949) [...] = Journal of Education for Library and Information Science, 2000. Spring, p. 106–128.* Az olvasás, a könyvtárak esélyeiről sokat elárul az adat, hogy ekkor a lakosság 21%-a tudott írni-olvasni. Ld. *Az elemi oktatás Oroszországban.* = Uo. 5.sz. 392–393. p. A 3. számban érdekes adatok a birodalom akkor 155 milliós népességéről: a 30 felsorolt nemzetből és nemzetiségből 17 érte el az 1 milliós szintet, az élen állók pedig a következők voltak: oroszok 56, ukránok (akkori kifejezés: „kisoroszk”) 22, lengyelek 8, fehéroroszk csaknem 6, zsidók 5 millió. A finnek 2,5 millióval hatodik, az észtek 1 millióval a 16-ik helyen. = Uo. 3. sz. 236. p.
24. STAINDL M[at]tyás]: A könyvtártan tanítása az amerikai tanítóképzőkben. = Uo. 11. sz. 848–849. p.
25. A Pedagógiai Szemináriumból. A könyvtár. = ÚÉ – NM, 1914. 2. sz. 204–210. p. A cikk szerzője valószínűleg Ozorai Frigyes, hisz ő volt ekkor a Szeminárium vezetője.
26. [Staindl Mátyás] St.: Nemzeti bibliográfiánk. = Uo. 3. sz. 304. p.

27. A magyarság műveltsége. NM – ÚÉ, 1915. 5. sz. 316–319. p.
28. Az Országos Pedagógiai Könyvtár és Tanszermúzeum német nyelvű folyóirata. = Uo. 12. sz. 926–927. p. Gyulai Ágost (1868–1957) pedagógus, irodalomtörténész, a Magyar Pedagógiai Társaság főtítkára 1904-től 1946-ig.
29. KÓHALMI Béla: A Petrik. Magyar Könyvészet 1901–1910. = Uo. 12. sz. 942–944. p.
30. Könyvek sebesült katonáknak. = NM – ÚÉ, 1915. 1. sz. 69. p.
31. Az 1918-as évfolyam 320-ik oldalán ez áll: „*Figyelmeztetés. A jelen füzethez, mely a félév utolsó füzete, nem csatolunk tartalomjegyzéket, mivelhogy füzeiteink megcsökkent terjedelme megengedi, hogy az egész évfolyam egy (kiemelés az eredetiben. – S. P.) kötetbe köttessék. Mint más folyóiratoknál eddig is szokásban volt.*”
32. VARSÁNYI Géza: Népművelő törekvések a Népházában. = NM–ÚÉ, 1917. 1–2. sz. 36–43. p.
33. BALÁZS Béla: Műveltség. (Bevezetés a Pedagógiai Szemináriumban folyó könyvtári előadásokhoz.) = Uo. 49–58. p. A „könyvtári előadásokról” nincs további tudomásunk.
34. DROZDY Győző: Olvasási mániában szenvedő tanulók. = Uo. 6. sz. 338–340. p.
35. VAJDA Gyula (1868, Kaposvár -? pedagógus): Az olvasás művészete. = Uo. 7–8. sz. 351–360. p.
36. GOMBOS Ferenc (1891–1978, Kultúrunka falun. = Uo. 7–8. sz. 378–386. p. Gombos református lelkész, újságíró (Bajcsy-Zsilinszky lapjainál is), író – Simándy Pál néven -, majd 1945 után a minisztérium szabadművelődési vezetője.
37. KILIÁN Zoltán: Iskoláink könyvtár-technikai berendezése. = Uo. 11–12. sz. 506–508. p.
38. WESZELY Ödön: Az új korszak és a Népművelés. = Uo. 1918. 10–12. sz. 385–390. p.
39. OZORAI Frigyes: Új idők küszöbén. = Uo. 391–395. p.
40. VAJDA Piroska: A gyermekmentés. = Uo. 455–456. p.
41. Jászi Oszkár naplója 1919–1923. Bp. MTATTI, 2001. 30. p. Az április 23-i bejegyzés: „... Wildnernél. Szegény Ödön egészen meg van törve.”
42. ERDEI Gyöngyi: Műpártoló Budapest. 1873–1933. Bp.: Városháza, 2003. A fegyelmi és következménye: 133–139. p.
43. PAP Katalin Tünde: A reformpedagógia a Nyugatban. Nevelési kérdésekről, művészetpedagógiáról vallott nézetek a Nyugatban. = *100 éves a Nyugat*: Konferencia. ELTE BTK, 2008. február 2. http://epika.web.elte.hu/doctor/publ_papkt.html (2009. 01. 10.)
Az előadás megállapítja, hogy a *Nyugat* és a *Huszedik Század* szerzői „közt sok az átfedés, hiszen a Nyugatban írók közt szerepel Nádaï Pál, Lukács György, Dienes Valéria, Lesznai Anna, Balázs Béla, Szabó Ervin, Kodály, Bartók, Fülep Lajos, akik a már említett Népművelés című pedagógiai folyóiratban szintén publikáltak. Ugyanakkor a Népművelés arculatának megformálásában is fontos szerepet játszottak például a gödöllői művésztelép vezetői (Nagy Sándor és Körösfői-Kriesch Aladár), és szerzői közt található a magyar szecesszió képviselői, a hazai mozgásművészet és zeneművészet képviselői (Dienes Valéria, Lyka Károly, Kodály Zoltán, Bartók Béla), de a Vasárnapi Kör tagjai is (Balázs Béla, Lukács György).”
Hosszabb közreműködői jegyzék: Weszelynek a 38.sz. jegyzetben említett cikkében illetve NM – ÚÉ, 1916. 1. sz. 2–3. p. (Bárczy István írásában).
44. Nem érdektelen idézni a *Szabó Ervint* búcsúztató (névtelen) szövegből, mely a *Fővárosi Közlöny* 1918. október 4-i számában jelent meg.
Szabó Ervin „meglátta a fővárosi könyvtárügy nagy hiányait és felismerte egy modern városi könyvtár feladatait. Cikkével és előadásokkal szerzett híveket az angol-amerikai típusú nyilvános könyvtár eszméjének, amely a könyvtárat az egyetemes oktatásügy fontos szervévé és a lakosság minden rétegének napi szükségletévé avatja. Ezeket a törekvéseket a főváros akkori polgármestere dr. Bárczy István és dr. Wildner Ödön tanácsnok a főváros nagyvonalú új kultúrpolitikájába is beleillesztették s a tanács ekkor megbízta dr. Szabó Ervint a fővárosi könyvtárügy programjának és egy nagy modern városi könyvtárnak szervezési munkálataival. /.../ A háborús viszonyokon s nem Szabó Ervin törhetetlen energiáján múlt, hogy törekvései csak nagy jövőjű kezdetek maradtak.” = *Fővárosi Közlöny*, 1918. 48. sz. 1872. p.

